

УДК 347.98(477)

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ**Лукаш Є.Ю.**

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті автор розглядає основні питання, які стосуються нормативно-правового забезпечення функціонування інституту присяжних в Україні, аналізує його структуру та визначає головну проблематику, яка ґрунтується на не достатньому врегулюванні на законодавчому рівні основних обов'язків, повноважень та методів притягнення до відповідальності присяжних у разі порушення їх головних зобов'язань. У статті досліджено досвід зарубіжних країн з питань запровадження інституту присяжних в систему правосуддя та здійснено порівняльний аналіз його функціонування.

Ключові слова: інститут присяжних, вирок, професійні судді, суд присяжних, англосаксонська правова система, континентальна правова система, вмотивованість вироку.

Постановка проблеми. Конституцією України 1996 року встановлено можливість безпосередньої участі народу у здійсненні правосуддя через народних засідателів та присяжних [1]. Інститут народних засідателів було ліквідовано, а суд присяжних набуває нового значення лише у 2012 р., при прийнятті Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), в якому була зроблена спроба введення інституту присяжних. Це стало переломним моментом, коли концепція переросла "теоретичну стадію" і перейшла в практичну. Незважаючи на це, аналіз законодавчої моделі суду присяжних та практики застосування свідчить про неадекватність чинного законодавства в цій частині, тому особливо актуальним є проведення дослідження з встановлення основних проблем функціонування суду присяжних, спираючись на світовий досвід та запропоновання основних механізмів його удосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання інституту присяжних в Україні розгадалося в наукових працях таких вчених як Ю.В. Лисюк, В.Т. Нора, М.М. Олашин, М.В. Оніщук, І.О. Русанов, І.С. Словської, В.І. Шишкіна, О.Г. Яновська та інші.

Метою цієї статті є виокремлення основних проблем функціонування інституту присяжних в цілому, визначення доцільності та необхідності існування суду присяжних в Україні в умовах сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Світова юридична практика знає дві моделі суду присяжних: англо-американську та європейську. Перша передбачає те, що присяжні вирішують наступні питання: мала місце подія злочину чи ні, брав участь обвинувачений у діях, в яких його звинувачують, чи ні, винний, чи ні. Присяжні не входять у сферу застосування закону, оскільки головним їх завданням є винесення вердикту: винен чи не винен. На його основі професійний суддя виносить вирок. Друга модель регламентує участь присяжних, які досліджують усі матеріали справи та спільно зі суддею(або колегою судів) вирішуються питання факту (про винуватість чи невинуватість та питання права (класифікація злочину, обрання міри покарання). Такі країни як Франція, Бельгія, ФРН, Італія, Швеція використовують саме таку модель суду присяжних. В Україні суд присяжних діє за європейською моделлю, хоча має пев-

ні особливості, які зазначаються в КПК України [3] та Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [2]. Головною проблемою реального, а не номінального існування інституту присяжних в нашій країні є те, що його введення, на думку Д. Федорова, у сучасних реаліях – не більше ніж бажання влади продемонструвати прагнення до європейських ідеалів правосуддя та дотримання прав людини [4], оскільки іншого пояснення відсутності конкретизації процедури добору, прав, повноважень та обов'язків присяжних за чинним законодавством немає. Отже, перейдемо до основних недоліків:

1) В Україні суд присяжний діє у складі двох суддів і трьох присяжних, що не є типовим для багатьох країн світу, до складу присяжних яких залучається переважно один професійний суддя(у деяких випадках два) та від шести до дванадцяти присяжних, оскільки кількісна перевага присяжних у складі колегії має важливе значення, тому що скорочення чисельності присяжних лише до кількох осіб суттєво знижує ефективність діяльності суду присяжних і не може забезпечувати повноцінну участь народу в процесі здійснення, також це забезпечує зменшення випадків зловживання професійними суддями своїми повноваженнями [5]. Якщо вже визначати основне призначення інституту присяжних як зменшення ризику судових помилок і зловживань, то необхідно його гарантувати, тому доцільними стануть зміни до КПК України щодо збільшення кількості присяжних та зменшенні кількості суддів під час розгляду справи.

2) Кількість злочинів, які розглядаються за участю присяжних відповідно до п. 2 ст. 383 КПК України присяжними розглядаються лише злочини, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, причому тільки на прохання обвинуваченого (п. 2 ст. 384 КПКУ). Це свідчить про те, що законодавець з самого початку відмовляється від реального введення інституту присяжних. Це можна доповнити тим, що рішення, винесені судом присяжних не є остаточними та можуть бути оскаржені в судах вищої інстанції, в яких повторний розгляд справи відбуватиметься за участі професійних суддів. Наприклад, для класичної моделі суду присяжних(англо – американської) характерним є принцип неможливості скасування вироку присяжних, в тому числі й виправдувального.

3) Невмотивованість вироків. Рішення суду присяжних в усіх випадках повинен бути вмотивований, оскільки право на справедливий суд вимагає, щоб вирок базувався на обставинах, які підтверджені доказами, у ньому також повинні бути наведені достатні мотиви, а також підстави його ухвалення для того, щоб обвинувачений та інші учасники кримінального провадження могли зрозуміти суть винесеного рішення. Для європейської моделі суду присяжних характерним є винесення вмотивованого вироку. Так, наприклад, за законодавством Бельгії обвинувачений може бути засуджений лише у випадку, коли сукупність доказів вказує на те, що він є винуватим у вчиненні відповідного злочину. При цьому, необхідно наводити основні причини свого рішення, які викладаються у письмовій формі. Тепер звернемося до законодавства України, а конкретно до КПК України, в якому у ст. 395 визначено порядок проведення наради й голосування в суді присяжних. У жодному із положень не зазначено про необхідність вмотивованого обґрунтування вироку. Лише у п.4 статі зазначається, що «Кожен зі складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення» [3], але це не може вважатися проявом обґрунтування вмотивованості вироку.

4) Проблематика забезпечення функціонування суду присяжних незалежно від стороннього впливу. Це положення визначене в ст. 389 КПКУ «Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому цим Кодексом» [3], а також п. 3 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», який закріплює як гарантію додержання прав присяжних наступне: «На присяжних поширюються гарантії незалежності і недоторканності суддів, установлені законом, на час виконання ними обов'язків зі здійснення правосуддя...» [2], проте стає зрозумілим той факт, що простий пересічний громадянин у будь-який момент часу може піддатися впливу як зі сторони конкретної особи, так і зі сторони суспільства в цілому. Причиною є те, що холонокровність і об'єктивність суддів, які мають професійний досвід та реальні гарантії незалежності, які визначені у ст. 6 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» підпорядковую їх лише закону і автоматично виключає можливість будь-якого соціального, економічного, політичного впливу, чого ми не можемо застосувати до присяжних.

5) Фінансування – одна з найголовніших проблем в умовах сьогодення. На думку В. Маляренка, суд присяжних є малопродуктивним, складним, громіздким, запроваджується не до всього спектра справ, а лише щодо їх незначної категорії, і то лише в першій інстанції, але вимагає великих зусиль держави з підготовки законодавчої бази й чималих коштів [8]. Дійсно платити доведеться багато, якщо Україна хоче мати реальний суд присяжних, а не його фікцію. Це пов'язано з тим, що:

а) необхідне створення спеціальних органів або структурних підрозділів в органах місцевого самоврядування та судах, які будуть займатися

добором осіб, які відповідають вимогами, зазначеними в ст. 65 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів», перевіркою даних про кандидатів у присяжні та проведення, наприклад, спеціального анкетування для отримання більш повної інформації;

б) переобладнання приміщень суддів для матеріального забезпечення належного функціонування присяжних в зручній на те умовах. Кожен суд, в якому правосуддя здійснюють присяжні, повинен бути обладнаний хоча б одним приміщенням, в якому вони обговорюватимуть справу чи приймають рішення;

в) за ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів»: «Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу в порядку, визначеному Державною судовою адміністрацією України. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добо́ви. Зазначені виплати здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України» [2].

З вищезазначеного стає зрозумілим той факт, що в умовах політичної нестабільності та кризи в Україні основні видатки з державного бюджету направлені зовсім не фінансування розвитку інституту присяжних, оскільки нині самі суди та апарати судів зазнали проблем у належному фінансуванні.

6) Збільшення терміну розгляду справ. Ця проблема повністю висвітлена у п. 3 ст. 389 КПКУ, яка зазначає, що у разі усунення присяжного зі складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного в порядку, передбаченому чинним законодавством, після чого судові провадження розпочинаються з початку [3]. Розгляд судової справи при виникненні обставин, які призводять до усунення присяжних, може затягнутись на невизначений термін, що надалі може призвести до ще більшої завантаженості судів та суддів та головне – порушення принципу розумності строків розгляду справ судом.

7) Відсутність порядку притягнення присяжного до відповідальності у разі порушення ним норм процесуального законодавства. Наприклад, у п. 6, ст. 386 КПКУ, яка визначає, що одним з головних зобов'язань присяжного є не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і стали відомі присяжному у зв'язку з виконанням його обов'язків [3]. Важливо відзначити, що, наприклад, у Франції присяжні засідателі мають 4 види зобов'язань, невиконання яких тягне за собою кримінальну відповідальність: бути уважним, бути неупередженим і не афішувати свою особисту думку, забороняється повідомляти відомості кому-небудь про присяжних і професійних суддів, не розголошувати зміст обговорень на закритій нараді, в тому числі і після прийняття рішення (таке порушення карається тюремним ув'язненням або високим штрафом) [9].

Також можна виокремити загальні проблеми, які відносяться до недоліків існування інституту присяжних у всьому світі:

По-перше, запорука нормального функціонування суду присяжних – це висока правова культура громадян, які повинні мати елементарні правові знання. Складні юридичні справи або резонансні справи не повинні вирішуватись особами, які не мають належної освіти, фахової підготовки, професійного досвіду.

По-друге, актуальною проблемою є те, як уникнути включення до списку присяжних осіб, які душевно хворі, але не визнані судом не дієздатними, алко- і наркозалежних, які не визнані обмежено дієздатними, не можливо.

По-третє, багато чого залежить від професійної діяльності державного обвинувача або захисника. Той, хто зможе своїми доводами, викладеними у промові направлений на психологічний вплив на присяжних, привернути їх на свій бік, отримає позитивний результат і переконає у своїй правоті. Таким чином значний відсоток успіху буде залежати саме від ораторського мистецтва захисника чи обвинувача. Юридична практика знає велику кількість випадків «нуліфікації закону», коли людина, вина якої за доказами є безперечною, судом присяжних визнається невинною. Прикладом може слугувати справа відомого американського спортсмена О. Джей. Сімпсона, який обвинувачувався у вбивстві дружини та її приятеля. Він домігся виправдувального вердикту за допомогою присяжних, зібравши для цього команду адвокатів із 12 осіб та підбравши з їх допомогою відповідних присяжних. У своєму захисті адвокати Сімпсона будували свої промови на такому проблемному соціальному явищі як расизм, адже обвинувачений був афроамериканцем, впливаючи на присяжних емоційно. Варто зазначити, що докази вини були беззаперечними та однозначними. Отже, питання необхідності

та доцільності існування інституту присяжних є дискусійним у всьому світі.

Висновок. Процес здійснення правосуддя присяжними в Україні повинен бути поступовим та багатовекторним. Враховуючи реалії сьогодення, він буде досить тривалим та потребуватиме значного фінансування. На даний момент, держава неспроможна виділити необхідну кількість коштів, хоча за ЗУ «Про державний бюджет України на 2018 рік» видатки для Верховного суду склали 1 млрд 593 млн 771,8 тис грн [13], що у півтора рази більше, ніж у бюджеті на 2017 рік, проте цього недостатньо для реального впровадження інституту присяжних, хоча гроші значні. Зрозумілим стає те, що наразі для країни є більш пріоритетним забезпечення нормальної фінансування вже існуючої судової системи та направлення коштів на покращення матеріального забезпечення населенням.

Якщо казати про соціальний аспект проблеми, то українське суспільство не готове до реального введення суду присяжних через недостатній рівень правової культури, що знаходить свої прояви в відсутності сформованості у громадян відповідального ставлення до виконання своїх громадянських обов'язків як присяжних. Кажучи про перспективи реального запровадження інституту присяжних в Україні, варто зазначити, що правова природа суду присяжних виявляється лише в його англо-американській формі, оскільки гарантує реальну участь громадян у здійсненні правосуддя (хоча має велику кількість як недоліків, так і переваг). Відсутність самостійності присяжних у континентальній системі, можливість впливу на них професійних суддів (будемо враховувати особливості «української форми» романо-германської моделі) є головними аргументами на користь відмови від застосування цієї процесуальної форми суду присяжних в Україні.

Список літератури:

1. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (Київ, 2016 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Коваленко Л., Майстренко О. Правосуддя для всіх, або дещо про суд присяжних // Юридичний журнал. – 2004. – № 5. – С. 15-16.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України (Київ, 2012 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
5. Малайченко В. Позитиви і негативи суду присяжних // Право України. – 2000. – № 3. – С. 3-12.
6. «Общая характеристика действующих судов присяжных в некоторых зарубежных странах» / Килибаева Айша Исабековна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://articlekz.com/article/10203>.
7. Солодков А.А. Сучасні світові моделі суду присяжних / А.А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014 р. – № 10-2. – Том 2. – С. 133-135.
8. Солодков А.А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: [Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук]. – Харків, 2016. – С. 9.
9. Тертишник В. Суд присяжних і суть ідеї та її мікрія при реформуванні кримінального судочинства України // Право України. – 2012. – № 7. – С. 274-278.
10. Тертишник В. Суд присяжних: суть ідеї, історичний досвід, перспективи становлення та актуальні проблеми сьогодення // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 11. – С. 3-4.
11. Федоров Д. Суд присяжных в Украине: странный гибрид советского и европейского правосудия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://1k.com.ua/485/details/3/20>.
12. Як працює суд присяжних в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sud-prisyazhnyh-v-ukraine>.
13. Закон України «Про державний бюджет України на 2018 рік» (Київ, 2018 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Лукаш Е.Ю.

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИНСТИТУТА ПРИСЯЖНЫХ В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье автор рассматривает основные вопросы, касающиеся нормативно-правового обеспечения функционирования института присяжных в Украине, анализирует его структуру и определяет главную проблематику, которая основывается на частичном урегулировании на законодательном уровне основных обязанностей, полномочий и методов привлечения к ответственности присяжных в случае нарушения их основных обязательств. В статье исследованы опыт зарубежных стран по вопросам введения института присяжных в систему правосудия и осуществлен сравнительный анализ его функционирования.

Ключевые слова: институт присяжных, вердикт, профессиональные судьи, суд присяжных, англо-саксонская правовая система, континентальная правовая система, обоснованность вердикта.

Lukash E.Y.

Yaroslav Mudryi National Law University

FUNCTIONING OF THE JURY IN UKRAINE: THE MAIN FEATURES

Summary

In this article the author examines the main issues related to the legal and regulatory framework for the functioning of the jury in Ukraine, analyzes its structure and defines the main issue, which is based on insufficient regulation of the main responsibilities, powers and methods of bringing to justice the jury in case violation of their main obligations. The author of this article explores the experience of foreign countries about issues of the introduction of a jury in the justice system and makes comparative analysis of its operation.

Keywords: jury, verdict, professional judge, Anglo - Saxon legal system, Continental legal system, motivated verdict.